

Гуменюк О.М.

УДК 398.838 (=512.145)

МОТИВ РОЗЛУКИ В КРИМСЬКОТАТАРСЬКІЙ ФОЛЬКЛОРНІЙ ЛІРИЦІ (НА ПРИКЛАДІ ПІСЕНЬ «ЭКИ ПУГЪУ» – «ДВА ПУГАЧІ» ТА «ЭКИ КИЙИК» – «ДВІ КІЗКИ»)

Анотація. У статті досягається художній світ кримськотатарської фольклорної пісні. Дослідниця відзначає здобутки фольклористів у царині вивчення кримськотатарської народної пісні, наголошує на значенні фольклористичних праць О. Олесницького, А. Кончевського, М. Веліджанова, Я. Шерфедінова та інших дослідників.

Основна увага приділяється тематичним мотивам та особливостям поетики пісень «Эки пугъу» – «Два пугачі» та «Эки кийик» – «Дві кізки». Проникливе осягнення людських печалей і радостей, туга розлуки з коханою, передача широкої гами почуттів, тонких настроєвих відтінків, неабияке інтонаційне багатство, мальовнича метафоричність та символічна сконденсованість лаконічної образності, вишукана звукова й ритмічна організація – такі особливості поетичного світу цих фольклорних творів.

Ключові слова: кримськотатарський фольклор, пісня, мотив розлуки, поетика.

Аннотация. В статье постигается художественный мир крымскотатарской фольклорной песни. Исследовательница обращает внимание на достижения фольклористов в сфере изучения крымскотатарской народной песни, подчеркивает значение работ А. Олесницкого, А. Кончевского, М. Велиджанова, Я. Шерфединаова. Основное внимание уделяется тематическим мотивам и особенностям поэтики песен «Эки пугъу» – «Два филина» и «Эки кийик» – «Две козочки».

Проникновенное постижение людских печалей и радостей, грусть разлуки с любимой, передача широкой гаммы чувств, тонких оттенков настроения, интонационное богатство, живописная метафоричность и сконденсированная символика лаконичной образности, эффектная звуковая и ритмическая организация – такие основные особенности поэтического мира этих народных песен.

Ключевые слова: крымскотатарский фольклор, песня, мотив разлуки, поэтика.

Summary. The artistic world of the folk song by Crimean Tatars is investigated in this work. The authoress of the investigation accentuates the importance of lyric song in the genre system of the national folklore. The exploreress considers the acquisitions by the folklorists in the branch of the fixation and studying of the Crimean folk songs, particularly the works by Alexey Olesnytsky, Arkady Konchevsky, Murtaza Velidzhanov and others. She emphasizes the importance of the fundamental collection by Yahya Sherfedinov, which was edited in Tashkent in 1979. These other works make up a solid base for the studying of the song folklore by Crimean Tatars.

The authoress of the research pays a special attention on the thematic motives and poetic peculiarities of such song as “Eki pugu” – “Two horn-owls” and “Eki kiyik” – “Two goats”. She writes about prevailing of sad motives in this song. But these sad motives do not produce any oppressive effect. Marked by poetical grace, they conceal in themselves a great charge of the catharsis and have a therapeutic effect. The fare unknown creators of this song probably felt this effect when they had poured out their troubles and grieves into them. And now the singers and the hearers continue to feel it.

A penetrative comprehension of human sorrows and pleasures; a translation of a broad scale of feelings and of slender tins of mood; richness of different tonalities; picturesque metaphors and concentrated symbols in a laconic figurative manner; a dynamic development of a lyric plot, where one can guess contours of a narrative topic; slenderness and refinement of composition (successive, retrospective or mosaic); a system of expressive reiterations, which reinforce an ornamental concord of exposition; an effective sound and rhythmic organization – such are the main peculiarities of the poetic world of this folk song Crimean Tatars.

Keywords: folklore by Crimean Tatars, song, motive of separation, poetics.

На своєрідну мелодійність, образну яскравість, настроєву багатогранність кримськотатарської народної пісні кохання звертали увагу такі дослідники як Олексій Олесницький [3], Аркадій Кончевський [2], Яг'я Шерфедінов [4], Муртаза Веліджанов [1] та інші. Однак конкретного аналізу окремих прикметних пісень, зокрема тих, у яких превалує мотив розлуки, майже немає у фольклористичних працях. Разом з тим у багатьох піснях виявляється гіркота переживань, спричинена розлукою закоханих. Мотив розлуки розвивається зокрема в пісні «Эки пугъу» («Два пугачі»). Тут розлука з такою нещадною силою гнітить ліричного героя, що й навколишній світ видається йому похмурим та немилим. Наявні в пісні лаконічні пейзажні деталі (ущелина, річка) дозволяють припустити, що він, прагнучи втишити бентегу, якимось заспокоїтись, опиняється самотній поміж гір. Але тут перегук двох пугачів (традиційно ці птахи у фольклорі, як знаємо, символізують тривогу) лише роз'ятрює його душевну рану. Гуки пугачів тим більше нестерпні, що ліричний герой їх уявляє собі як щасливу пернату пару, може, й спостерігає, як вони злетілись понад сріблястим плином гірської річки.

Образність тут сягає меж багатогранної символіки, яка не може мати однозначного прочитання. Поступово розвивається й сягає свого апогею провідний в пісні печальний настрій, пов'язаний з гострим переживанням нестерпної розлуки з коханою. Саме в цьому ключі, якщо треба, варто шукати варіанти трактування наявної тут образності. Хай і антитетичний (контрастний), але все-таки виразний паралелізм означається в пісні між постаттю ліричного героя та образом пугача, що його міг підстрелити лихий мисливець, в якому відтак можна вбачати алегорію немилосердної долі, жорстокого фатуму. Можна в такому напрямку фантазувати й далі, а можна просто відчувати, та ще й за допомогою пристрасних, проникливих ліричних пасажів, незглибимість душевних переживань ліричного героя. Всього три дворядкові строфи, кілька динамічних образних штрихів окреслюють ліричний сюжет, який розкриває незмірну силу цих переживань.

Образний та композиційний лаконізм пісні невід’ємний від чіткої ритмічної організації її віршованої мови. Основу ритмічного малюнка тут становлять дворядкові строфи. Рядки таких строф дещо ширші, ніж рядки в катренах, тут вони в основному одинадцятискладові, з досить регулярним ритмом. Чіткість ритму підкреслюється двома цезурами в середині кожного рядка: після кожних чотирьох складів (кожного з двох чотирискладників) – пауза, а далі трискладова стопа, яка є носієм прикінцевої рими. Прикінцеві рими, як майже завжди в жанрі макама, багаті й повнозвучні: *отюшир – етишир, сув ичер – вазкечер, мерджана – бу джана*. У своєрідні звукові перегуки між собою вступають також інші частини рядків, здебільшого означені цезурами. Так початкові чотирискладові періоди рядків першої і другої строфи являють собою своєрідне мереживо анафор та тотожних рим: *Эки пугъу – Отъме пугъу – Эки пугъу – Эки асрет*. Явно перелунюються тут і наступні (внутрішні) чотирискладові періоди рядків: *бир дереден – дердинъ бана – бир дереден – бир бириден*. У завершальній строфі цезур не дотримано – у першому рядку вони зникають взагалі, а в другому дещо нівелюються подвійною появою посильвальної частки «да». Тут відповідно втрачається регулярність співзвуч в середині рядків, хоча звертає на себе увагу своєрідний нерегулярний звукопис: *козьлери бензер, залым... – наслы, да авджы – бу джана*. Все це увиразнює особливу емоційну звихреність останньої строфи, в якій, як зазначалось, тривожно-печальний стан ліричного героя сягає апогею.

Пісня «Эки пугъу», в якій передається гостре відчуття тяжкої розлуки, попри свій лаконізм (кілька дворядкових строф, кілька образних штрихів) характеризується своєрідною динамікою ліричного сюжету, в якому з допомогою вишуканих поетичних та музичних засобів (метафоричний паралелізм, психологічне нюансування, яке виявляється зокрема в орнаменталізації мелодійного плину, тощо) розкривається інтенсивність переживань ліричного героя, неабияке багатство його душі.

Так само, як і в популярному макамі «Эки пугъу», переживання печалі й розлуки розкривається в пісні «Эки кийик» («Дві кізки») [5, с. 125–126]. Звертає на себе увагу тут певна спільність у застосуванні засобу промовистого поетичного паралелізму, а також у зверненні до інакомовного образного мотиву полювання. Спільна тут також ритмічна основа – дві чотирискладові стопи змінюються трискладовою, що є носієм прикінцевої рими. Однак за всієї спільності це дві дуже різні пісні. Якщо в «Эки пугъу» превалює настрій невігійної туги, стражденної журби, то «Эки кийик» – пісня сумна не до такої міри. Гіркі почуття безталанно закоханого в «Эки кийик» вельми щирі й проникливі, але вони поійняті не так глибоким розпачем, як прикрою досадою з приводу любовних негараздів. На такий лад налаштовує вже ключовий образ двох кізок, позбавлений у фольклорній традиції тієї особливої тривожності, яка звичайно пов’язана з образом пугача чи сови. Так само, як і в «Эки пугъу», маємо тут антитетичний паралелізм. Заявлена контрастність двох образних рядів вишукано обігрується в наступних куплетах. Далі ліричний герой уявляє себе мисливцем, що йде слідом за кізкою і опиняється в хащах. Полювання – це доволі традиційна фольклорна паралель стосовно домагання дівочого серця. Тож хащі, гірський ліс (*тав*), куди потрапляє наш невдатний мисливець, так і не вполювавши кізку, постають вельми переконливим образом його душевних поневірян.

У наступному куплеті ці поневіряння сягають певної кульмінації – герой остаточно впевнюється у своєму безталанні:

Гиде, гиде вардым къая уджуна, уджуна,
Андан да бакъсам ярем бульбуль учура
(Ідучи, ідучи за кізкою, опинився я на шпилі,
Звідти бачу, як кохана моя випускає солов’я).

Символіка цієї образності доволі прозора. Очевидно, її можна потрактувати так: соловей – символ кохання, випустити солов’я – зректися любові, звільнитися від любовних чарів. У підсумковому, куплеті подається гірка констатація прикрого становища, з яким, очевидно, змушений змиритися ліричний герой. Героєві уявляється, що саме через плітки розвіялося його колишнє взаєморозуміння з коханою.

Вишукана взаємодія паралельних образних рядів надає пісні особливої поетичної граційності. Паралелізм цей промовистий, але не нав’язливий, побутово вмотивований. Переживаючи душевні тривоги, герой справді міг податися в гірський ліс на полювання, і невдача в переслідуванні кізки нагадала йому невдачу куди значнішу. У віршованому плинні пісні поєднуються розмаїті інтонаційні відтінки. Печаль і досада тут невіддільні від вияву ніжно-лагідних почуттів до милої, з якою доводиться розлучатися, що увиразнюється пестливим звертанням до неї, повсякчасним ласкавим виспівуванням її імені, супроводжуваним жалісливим вигуком «ах». Тут також відчутна певна іронія, насамперед самоіронія, вчуваються гумористичні нотки, які можуть свідчити про здатність героя до подолання душевної скрути. Перегук розмаїтих інтонаційних відтінків надає пісні особливої грайливості, яка підкреслюється також системою словесних та звукових повторів – анафоричних (*Эки кийик – Эки асрет; Кийик гидер – Кийик де алды... – Кийик гидер*), міжрядкових (*бир дереден – бир бириден*), внутрішніх (*Кийик гидер, мен гидерим; Гиде, гиде; Уймам де дединъ, уйдунъ да эллер*) тощо. Відзначена грайливість посилюється також з допомогою власне ритмічних засобів – у першому рядку кожного куплету повторюється прикінцева трирядкова стопа, що є носієм рими; це ж можна сказати й про стосовно другого рядка, лише роз’єднання цього повторення згаданим пестливим звертанням до милої (*Ах, Лейлячигим*) творить третій рядок рефренового характеру, що надає пісні ще більшої грайливості й поетичної вишуканості.

Попри свій лаконізм пісня «Эки кийик» відзначається неабияким образним, інтонаційним, ритмічним багатством, яке допомагає виразно окреслити ліричний сюжет, розкрити тонкі нюанси переживань стривоженої людської душі.

Мотив розлуки доволі поширений в кримськотатарській фольклорній любовній ліриці. Вельми своєрідно й вишукано оприявнюється він у таких народних піснях як «Эки пугъу» та «Эки кийик».

Джерела та література:

1. Велиджанов М. Кырымтатар халкъ йырларынынъ сёзлери акъкъында / Мутраза Велиджанов // Кырымтатар халкъ йырлары / Топлагъан ве тертип эткенлер Бахшыш Ил., Налбандов Э. – Акъмесджит: Таврия, 1996. – С. 5–57.
2. Кончевский А. Песни Крыма / Аркадий Кончевский. – М. : Гос. из-во. Муз. сектор, 1929. – С. 4–5.
3. Олесницкий А. Песни крымских турак : Текст, перевод и музыка / А. Олесницкий, под редакцией Вл. Гордлевского. – М. : Труды по востоковедению, издаваемые Лазаревским институтом восточных языков (Выпуск 32), 1910. – С.VII–XII.
4. Шерфединов Я. Песни и танцы крымских татар / Ягъя Шерфединов. – М. : Гос. муз. из-во, 1931. – С. 3–9.
5. Шерфединов Я. Звучит кайтарма – Яньрай къайтарма / Ягъя Шерфединов. – Ташкент : Изд-во л-ры и и-ства им. Г. Гуляма, 1979. – 232 с.

Гурбанова Айтен Нариман гызы

УДК 82;82-3

ФОРМИРОВАНИЕ НОВОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ В 20-Х ГОДАХ XX СТОЛЕТИЯ, ЕГО ОТРАЖЕНИЕ В ЖАНРЕ РАССКАЗА

***Аннотация.** В статье говорится о развитии и становлении азербайджанской и русской прозы начала XX столетия. Особое внимание в статье уделяется развитию жанра рассказа. Также освещаются политические и общественные события, происходившие в период становления советского государства, особенности их отражения в литературе нового времени. Автор статьи сопоставляет два произведения-рассказ «Кёроглу» азербайджанского писателя А. Ахвердиева и рассказ «Комиссар» М. Шолохова, выявляет сходные и отличительные черты названных произведений. Подробно анализируются характеры главных героев произведений.*

***Ключевые слова:** литература начала XX столетия, русская литература, азербайджанская литература, жанр рассказа.*

***Анотация.** У статті йдеться про розвиток і становлення азербайджанської та російської прози початку XX століття. Особливу увагу в статті приділяється розвитку жанру оповідання. Також висвітлюються політичні та суспільні події, що відбувалися в період становлення радянської держави, особливості їх відображення в літературі нового часу. Автор статті зіставляє два твори-розповідь «Кероглу» азербайджанського письменника А. Ахвердієва та оповідання «Комісар» М. Шолохова, виявляє подібні і відмінні риси названих творів. Детально аналізуються характери головних героїв творів.*

***Ключові слова:** література початку XX століть, російська література, азербайджанська література, жанр оповідання.*

***Summary.** In this article the development of Azerbaijan & Russian prose at the beginning of XX century is spoken about. Specifics of story genre development in that time is stressed especially. Political and social events, took place in period of soviet power forming, it's reflection in literature of new time is talked about also. Author compared two works of Azerbaijan and Russian literature- stories "Keroglu" by A. Akhverdiyev and "Comissar" by M. Sholokhov, analysed different and similar features. The characters of leading heroes are analyzed also.*

***Keywords:** literature of the early twentieth century Russian literature, Azerbaijani literature, the genre of the story.*

В 20 годах XX столетия борьба за строительство нового Советского государства, наряду с политической и общественной сферой проявлялась во всех сферах жизни, в том числе культуре и литературе. Новая литература зарождалась на волне революции, создавалась и развивалась в условиях напряженной классовой борьбы. В указанную историческую эпоху формировалось новое общество, и это безусловно сказывалось и на мировоззрении людей. Деятели культуры, творчество которых пришлось как на дореволюционный период так и на время социалистического строительства переживали серьезные трудности как с точки зрения национальной идеологии так и с позиции творческого стиля. Вместе с тем, творческий путь авторов, пришедших в литературу в 20-х годах прошлого века был более определенным, ясным, что обуславливалось существующими идеологическими установками. С 20-х годов, когда Азербайджанская Демократическая республика вошла в состав СССР, азербайджанская литература совершенно естественно развивалась как составная часть всей советской литературы, т.е. в тесной взаимосвязи с другими национальными литературами СССР. Русская советская литература 1920-1930 годов во многом являлась основным идеологическим источником для национальных литератур СССР. Так, обзор литературы указанного периода показывает, что самые выдающиеся представители азербайджанской литературы XX века, такие как Джалил Мамедгулизаде, С. Гусейн, А. Ахвердиев, Ю.В. Чемеземинли были хорошо знакомы с русской литературой, и в определенной степени испытывали ее влияние. Ведущей темой литературы того времени являлась тема непримиримой борьбы старого и нового мира. Конец старого режима описан достаточно полно и подробно как в русской так и в азербайджанской литературе того времени. При исследовании и сопоставлении общей панорамы русской и азербайджанской литературы 20-х годов привлекают внимание следующие моменты: в Азербайджане в тот период высокого развития достигла проза, в частности жанр рассказа. Многочисленные рассказы писателей, творивших в то время